

VU Research Portal

Van Ruler in de Nederlandse Hervormde Kerk

van den Brink, G.

published in

Men moet telkens opnieuw de reuzenzwaai aan de rekstok maken. Verder met Van Ruler
2009

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van den Brink, G. (2009). Van Ruler in de Nederlandse Hervormde Kerk. In D. van Keulen, G. Harinck, & G. van den Brink (Eds.), *Men moet telkens opnieuw de reuzenzwaai aan de rekstok maken. Verder met Van Ruler* (pp. 137-150). Boekencentrum.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Van Ruler in de Nederlandse Hervormde Kerk

Gijsbert van den Brink

1. VAN RULER EN DE KERK ALS GEHEEL

Van Ruler staat bekend als iemand die zich kerkelijk en theologisch niet gemakkelijk in een hokje laat onderbrengen. Bewust wilde hij theologie beoefenen in katholiek-gereformeerde zin, dus vanuit het geloofsgoed van de kerk der eeuwen; het perspectief van één bepaalde modaliteit in één geografisch bepaalde gestalte van de hervormde kerk achtte hij daarvoor te smal. Van Ruler stak kerkelijk en theologisch dan ook uit boven de diverse facties in de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK), en kon misschien wel juist daardoor een opmerkelijk grote invloed uitoefenen op het geheel van de kerk. Zo is bekend hoezeer hij zijn stempel gezet heeft op de kerkorde van 1951, waarbij onder meer te denken valt aan de inzet van de kerkorde bij het apostolaat en, als onderdeel daarvan, aan de notie van het zoeken van het ‘gesprek’ met Israël.¹

Minder onderzoek is tot dusver verricht naar de omvang van Van Rulers invloed op diverse kerkelijke rapporten waaraan hij heeft meegewerkt. Via de *Handelingen van de vergaderingen van de Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk*² valt deze doorgaans echter tamelijk nauwkeurig te reconstrueren. Zo heeft P. van den Heuvel onlangs vastgesteld dat het synodale rapport *Over de belijdenis der kerk en haar handhaving* grotendeels teruggaat op het ontwerp dat Van Ruler daarvoor maakte; en voorzover dat niet het geval was, kon hij naar het zich laat aanzien geheel instemmen met de door de synode voorgestelde wijzigingen.³ Tegelijkertijd zijn Van Ruler teleurstellingen

1. Zie over Van Rulers invloed op de hervormde kerkorde de bijdrage van P. van den Heuvel in deze bundel, en verder H. Oostenbrink-Evers, *Beginselen en achtergrond van de kerkorde van 1951 van de Nederlandse Hervormde Kerk*, Zoetermeer 2000. Terecht wijst J. van der Graaf er intussen op, dat de theocratische lijn die Van Ruler uitzette het uiteindelijk heeft verloren van de maatschappelijk-politiek toegespitste barthiaanse benadering van het apostolaat; zie zijn ‘De kerkorde en het apostolaat’, in: W. Balke, e.a. (red.), *De kerk op orde? Vijftig jaar hervormd leven met de kerkorde van 1951*, Zoetermeer 2001, 104. Voor ‘het gesprek met Israël’, zie H.C. van der Meulen, ‘De kerkorde en Israël’, in dezelfde bundel, 108-132 (m.n. 111-115).
2. ’s-Gravenhage 1945vv.
3. Zie *Over de belijdenis der kerk en haar handhaving*. *Herderlijk Schrijven van de*

over de receptie van zijn werk in de NHK niet bespaard gebleven. Te denken valt hier aan het droeve lot dat het onder zijn leiding opgestelde rapport over het kerkelijk ambt ten deel viel.⁴ Volgens Van Keulen voelde Van Ruler zich in de loop van de jaren vijftig en zestig al met al steeds meer alleen staan, en stak hij dat ook niet onder stoelen of banken.⁵

In het vervolg van deze bijdrage wil ik meer specifiek nagaan hoe Van Ruler zich verhiel tot de diverse modaliteiten die de NHK in de tweede helft van de twintigste eeuw rijk was. Aan de flanken bestonden deze modaliteiten uit soms goed georganiseerde verenigingen, waarmee al met al een groot deel van de hervormde gemeenten zich verbonden voelde; in het zogeheten midden van de kerk was men tegen dit soort verenigingen, maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat men ze ook niet nodig had, precies omdat men zich in het midden en dus ook rond het centrum van de macht bevond. Wanneer we dat midden aanduiden met de sinds H. Berkhof gebruikelijke paraplu-term ‘midden-orthodoxie’, krijgen we een redelijk overzicht over Van Rulers staan in het geheel van de NHK door te letten op zijn verhouding tot achtereenvolgens de vrijzinnigen in de NHK, de midden-orthodoxen, de confessionelen en de hervormd-gereformeerden.

2. VAN RULER EN DE VRIJZINNIGEN

Van Rulers positionering van zijn eigen werk in het geheel van de

Generale Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk, 's-Gravenhage 1963, 30pp.; de oorspronkelijke tekst van Van Ruler zal met een gedetailleerd overzicht van de uiteindelijk aangebrachte wijzigingen gepubliceerd worden in deel 5 van het *Verzameld Werk* van Van Ruler (te verwachten in 2011). Bekend was overigens al wel dat het betreffende rapport in lijn was met A.A. van Ruler, *De belijdende kerk in de nieuwe kerkorde*, Nijkerk 1948.

4. Jarenlang (van 1952-1965) had Van Ruler als voorzitter van een synodale commissie samen met T. Dokter aan het rapport gewerkt; het ontmoette echter zoveel kritiek in de Raad voor de zaken van Kerk en Theologie, dat deze besloot het niet voor te leggen aan de synode. Pas in 1974 zou het uiteindelijk voor belangstellenden beschikbaar gesteld worden. Zie over de gang van zaken A.J. Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795*, Kampen 1981², 363, die rept over ‘grote teleurstelling’ van de kant van de opstellers.
5. Dirk van Keulen, ‘Inleiding’, in: *VWI*, 46; de enige concrete aanwijzing voor dit zich beklagen van Van Ruler lijkt echter een opmerking van K.H. Miskotte (die Van Ruler niet steeds gunstig gezind was) in een brief aan K. Barth uit 1965, uitgegeven in deel 2 van Miskotte's *Verzameld werk*, Kampen 1987, 530 (‘[Van Ruler] beklagt sich immer, dass er totgeschwiegen wird’).

catholica bracht met zich mee, dat hij zichzelf niet als vrijzinnig kon verstaan. De belangrijke leerbeslissingen van de kerk van de eerste eeuwen inzake triniteit en christologie onderschreef hij. Hetzelfde geldt voor later ontwikkelde leeropvattingen zoals de door vrijzinnigen traditioneel sterk bekritiseerde juridisch-anselmiaanse verzoeningsleer.⁶ Ook voor de lichamelijke opstanding van Christus en voor de (niet alleen door vrijzinnigen kritisch bejegende) dubbele predestinatieleer nam Van Ruler het op, zolang deze maar niet verstolde tot een predestinatie-idee.⁷ Op alle bekende ijkpunten van de scheidslijn tussen vrijzinnigheid en orthodoxie stond Van Ruler dus aan de kant van de orthodoxie. De vrijzinnigen achtte hij op al deze punten (en Van Ruler noemt daarnaast ook nog de incarnatie en de sacramenten) 'rijkelijk ketters'.⁸

Voor de vrijzinnigheid had Van Ruler dan ook niet altijd veel goede woorden over. Weliswaar achtte hij de ketterijen van het modernisme c.q. de vrijzinnigheid 'kinderspel' vergeleken bij die van de ultra-gereformeerdeheid.⁹ Aan het eind van het beroemde artikel waarin hij deze stelling illustreert, komt hij echter op de vrijzinnigheid terug. Dan blijkt dat 'kinderspel' toch niet hetzelfde is als 'niets'. Die gedachte zou zelfs een 'verschrikkelijk misverstand' inhouden. De vrijzinnigheid heeft namelijk niet zozeer ketterijen, zij *is* als zodanig een ketterij, 'in de meeste van haar vormen zelfs een ernstige ketterij'. Vrijzinnigen wijken immers bewust af van het dogma en het kerugma,

6. Van Ruler wil zeker ook recht doen aan andere motieven in de verzoeningsleer (m.n., in termen van de sinds Aulén klassiek geworden nomenclatuur, de subjectieve), maar hij acht de verzoening van de schuld van de zonden toch 'de eigenlijke kern': 'De verlossing in Christus bestaat principieel en origineel daarin, dat hij de schuld van de zonde voor ons betaald heeft. Men kan van deze denkwijze niet hoog genoeg opgeven...' (TW1, 150, 152); Van Ruler gebruikt in dit verband ook begrippen als plaatsvervanging, expiatio en placatio (TW1, 183); vgl. voor een analyse Guda H. Borger-Koetsier, *Verzoening tussen God en mens in Christus*, Zoetermeer 2006, 135-144. J. van der Graaf (*De Nederlandse Hervormde Kerk belijdend onderweg 1951-1981-2001*, Kampen 2003, 77) weet te melden dat G. Boer in 1966 zozeer onder de indruk was van een toespraak van Van Ruler ter synode over de verzoeningsleer, dat deze van hem voorzitter van de Gereformeerde Bond zou mogen worden.
7. In welke verbanden Van Ruler de predestinatieleer precies plaatste, zal duidelijk moeten worden uit de bijeengebrachte teksten over de predestinatieleer in VW4 (verwacht in 2010).
8. 'Ultra-gereformeerd en vrijzinnig', in: TW3, 101; het betreffende artikel vond de meeste respons in (ultra)gereformeerde kringen, en wordt daardoor ook intuïtief vooral daarmee in verband gebracht. Maar goedbeschouwd geeft het, conform de titel, een minstens zo scherpe evaluatie van de vrijzinnigheid.
9. TW3, 98, 100.

en dat is nu precies de definitie van ‘ketterij’.¹⁰ Ze doen het alleen eerlijker, openhartiger en oppervlakkiger dan de ultragereformeerden – vandaar de aanduiding ‘kinderspel’.¹¹ Misschien hangt die aanduiding ook samen met Van Rulers vermoeden dat de gedachtengang van de klassieke (uit de Verlichting voortkomende) vrijzinnigheid in de kerk op termijn vanzelf wel uitsterft – voor hem een reden om voorzichtig te zijn met het pleiten voor leertucht in relatie tot bijvoorbeeld de Zwingli-bond.¹² De aanduiding ‘kinderspel’ vond Van Ruler echter weer te onschuldig voor wat hij zag als de ‘nieuwe vrijzinnigheid’, d.i. de stroming die het Evangelie wil laten opgaan in maatschappijkritiek. Deze zag hij ook in de orthodoxie doorwerken, en was gevaarlijker – misschien ook wel juist weer omdat zij zich als een (of zelfs de) legitieme interpretatie van het Evangelie presenteerde.¹³

Ondanks deze forse kritiek waren er volgens de remonstrantse theoloog Meijering ook vrijzinnigen die Van Ruler graag lazen. Enerzijds hangt dat samen met thema’s in Van Rulers theologie, zoals zijn opkomen voor de eigen positie van de mens in het heilsproces (‘wij zijn er ook nog!’) en zijn daarmee samenhangend verzet tegen het barthiaanse christocentrisme. Anderzijds was Van Ruler er ook op uit om de vrijzinnigheid aan te spreken op haar positieve kant. Zo achtte hij het de ‘roeping’ van de vrijzinnigen om het geloof dat Jezus een voorbeeld voor ons is op een constructieve manier in te brengen in de kerk, in plaats van het tot een sjibbolet te maken.¹⁴ Meer in algemene zin vond hij dat vrijzinnige christenen vanuit de eigen tijd problemen aan de orde hebben gesteld en daarbij ook ‘waarheidselementen’ hebben aangedragen, waarvoor de kerk open behoort te staan. ‘De vrijzinnigheid heeft met grote hardnekkigheid gefunctioneerd als het geweten van de kerk in haar orthodoxie, in cultureel en wetenschappelijk opzicht’.¹⁵ In dit verband wijst Van Ruler met name op de moderne bijbelwetenschap, waardoor wij de bijbel als geheel en in zijn onderdelen ‘op een geheel nieuwe en naar het ons [= mij? GvdB] voorkomt

10. TW3, 160.

11. TW3, 101.

12. TW5, 144. Cf. E.P. Meijering, die i.v.m. de Zwingli-bond opmerkt dat men daar graag ‘alle ketterijen op een rij zet om die vervolgens luidkeels te beamen’ (*Een eeuw denken over christelijk geloven*, Kampen 1999, 123).

13. TW3, 163.

14. TW1, 147; overigens kan men zich afvragen of vrijzinnigen de sacramentele uitwerking die Van Ruler vervolgens geeft aan de gedachte van ‘Jezus als voorbeeld’ kunnen meemaken.

15. TW3, 161.

betere wijze zijn gaan verstaan'.¹⁶ Wel moeten we volgens Van Ruler af van de gedachte, dat de moderne bijbelwetenschap ons automatisch in strijd zou brengen met het dogma van de kerk.¹⁷

Op deze wijze sprak Van Ruler de vrijzinnigheid aan op haar kracht. En hoewel hij zich aansloot bij Gunning, volgens wie de gedachte dat de vrijzinnigheid 'recht' zou hebben in de kerk uit alle macht bestreden moest worden¹⁸, heeft hij pleidooien om zich in de kerk langs juridische weg van de vrijzinnigheid te ontdoen nooit gesteund.

3. VAN RULER EN DE MIDDEN-ORTHODOXIE

Het gegeven dat Van Ruler in zijn opstel over 'Ultra-gereformeerd en vrijzinnig' de ketterijen zo keurig verdeelt over de linker- en de rechterflank van de kerk doet vermoeden, dat het midden van de kerk goed weg komt. In het betreffende opstel lijkt dat inderdaad het geval, en ook elders heb ik hem er niet op kunnen betrappen een (door hem bijna geliefkoosd!) begrip als 'ketterij' ook voor gedachtengangen uit het midden van de kerk te gebruiken. Toch was Van Rulers verhouding tot de midden-orthodoxie wel uiterst kritisch. Die kritiek betrof met name de theologie van Barth, en meer nog die van diens maatschappijkritische leerlingen. Het is denk ik van belang er hier aan te herinneren dat de midden-orthodoxie in de NHK niet zonder meer gelijkgesteld kan worden aan dit barthianisme.¹⁹ Er was ook de eigensoortige invloed van Gunning en andere ethischen, alsmede die van Noordmans. Mijn indruk is dat Van Ruler daartegenover aanzienlijk minder kritisch stond.

Zijn verhouding tot Barth, waartoe ik me hier moet beperken, kenmerkt zich door eenzelfde soort dubbelheid als die tot de vrijzinnigen. In een aan het eind van zijn leven (1968) voor de Leidse theologische faculteit gehouden lezing over 'Evangelie en ideologie' komt een lange opsomming voor van ernstige tekorten die Van Ruler ontwaart in de theologie van Barth. Het citaat is tamelijk bekend, maar te lapidair om eraan voorbij te gaan:

16. TW3, 161.

17. TW3, 161.

18. TW3, 162.

19. Bovendien deed Barths invloed zich ook gelden ter rechterzijde van de midden-orthodoxie, in de confessionele vleugel van de hervormde kerk (bijv. bij Th.L. Haitjema).

‘De *Kirchliche Dogmatik* van Karl Barth is een illuster voorbeeld van zo’n speculatieve systematisering van het bijbelse denken en spreken, met name van de bijbelse stelregel “Ik zal uw God zijn en gij zult mijn volk zijn” en van de naam “Jezus Christus”. Zo iets leidt onvermijdelijk tot gedrochtelijkheden. Ik noem bij wijze van voorbeelden het schema “de schepping als uitwendige grond van het verbond en het verbond als inwendige grond van de schepping”; de stelling dat God zichzelf kiezende als God van de mens zichzelf in deze keuze naar zijn wezen constitueert; het adagium dat God niet alleen noëtisch, maar ook ontisch daarin opgaat, dat hij God in Christus is; het theologoumenon dat de incarnatie niet slechts een perfectum maar een permanent perficere is; de losse opmerking, die niet meer dan een slip of the pen kan zijn, dat Jezus van Nazareth de wereld heeft geschapen.

Dat zijn voor mijn besef allemaal verschrikkelijke gedrochtelijkheden. Ze zijn levensgevaarlijk zowel ter zake van de interpretatie van het evangelie en het daarin gegeven heil als ter zake van het levensgevoel en het Seinsverständnis, waartoe zij ons leiden. [...] Kort gezegd: het evangelie dreigt met een en ander omgezet te worden in een christosofische ideologie.²⁰

Dit is een buitengewoon interessant citaat, omdat Van Ruler veel vaker impliciet dan expliciet reageerde op Barths theologie.²¹ Waarom doet hij het hier dan expliciet? Dat laat zich wel enigszins reconstrueren. In exact dezelfde maand, december 1968, had H.M. Kuitert Van Ruler tijdens een radiogesprek namelijk rechttoe rechtaan naar zijn mening over Barth gevraagd. Van Ruler antwoordde toen weleens van plan geweest te zijn om zwart op wit te zetten wat hij tegen Barth had, maar dat gewoon nog niet aan te durven. Barth was nu eenmaal nog altijd ‘het grote bergmassief’ waar hij tegenop keek.²² Kennelijk heeft Van Ruler zich in diezelfde maand echter bedacht (het moet zelfs bijna dezelfde week geweest zijn), en het in alle beknoptheid toch gedaan.

Men ziet hier de ambivalentie. Van Ruler koesterde een enorme bewondering voor Barth. Hij geeft aan verschrikkelijk veel van Barth

20. VWI, 350. Vgl. de bijdrage van Van Keulen in deze bundel, pag. 105.

21. De *Inventaris van het archief van prof. dr. A.A. van Ruler (1908-1970)*, Utrecht 1997, 237, laat zien dat Van Ruler in zijn studententijd enkele korte studies over Barth schreef, en daarna pas weer vanaf 1965.

22. *In gesprek met VR*, 42.

geleerd te hebben, en zich nog altijd niet geheel te kunnen onttrekken aan de bekoring van diens theologisch denken. Tegelijk geneert hij zich daarvoor. 'In mijn eerste gemeente heb ik voluit vanuit Barth gepreekt', zegt hij nog tegen Kuitert, om eraan toe te voegen: 'vandaar dat mijn gemeente zei: 't is het evangelie niet'...' ²³ De invectieven in het zojuist gegeven citaat zijn dan ook niet van de lucht. Het woord 'ketterij' mag dan niet vallen, we horen wel over 'verschrikkelijke gedrochtelijkheden' die 'levensgevaarlijk' zijn. Men kan, zoals Meijering heeft laten zien, aan de hand van dit ene citaat dan ook het eigene van Van Rulers denken schetsen als spiegelbeeld van Barths theologie. ²⁴ Datgene wat hij bij Barth uit het gelid getrokken zag, raakte hem diep en motiveerde hem ongetwijfeld ook duurzaam in de doorontwikkeling van zijn eigen theologische conceptie. Interessant is daarbij dat Van Ruler Barths christomonisme vanuit twee verschillende zijden (bijna zou men zeggen: van links én van rechts) bestrijdt, namelijk vanuit de scheppingsleer en vanuit de pneumatologie. Het heil is niet opgesloten in Jezus Christus om zich dan verder slechts in het eschaton te ontvouwen. Het bevindt zich evenzeer in de schepping – vandaar dat wij de aarde trouw moeten blijven. En het bevindt zich in de gave van de Geest – vandaar dat wij aandacht moeten hebben voor diens 'toepassende' werk.

Had Van Ruler voor Barth echter tegelijkertijd nog groot respect, dat geldt niet voor diens radicale volgelingen uit de zestiger jaren. Kuitert houdt Van Ruler voor dat Barth zich toch evenzeer over de horizontalistische vernieuwingstheologie beklagt, maar Van Ruler repliceert dan dat Barth daar toch weinig reden voor heeft omdat hij het er zelf naar gemaakt heeft. Barth heeft met 'het radicaal inclusieve en comprehensieve van zijn theologisch systeem, waarmee de menselijke natuur en dus de mens als zodanig (ook: alle mensen?) zijn opgenomen in het heil van de verzoening [...] onder de roep tot bekering [...], maar in wezen ook onder de kerk in haar aparte gestaltelijkheid dynamiet gelegd. De leerlingen hebben dit tot ontploffing gebracht'. ²⁵

Maar op dezelfde bladzijde heet het ook weer, dat we niet moeten denken alweer van Barth af te zijn, aangezien hij binnen de kortste keren terugkeert, niet alleen met zijn kolossale vragen, maar ook met zijn al even kolossale antwoorden. ²⁶ Het laat zich denken dat eenzelf-

23. *In gesprek met VR*, 42.

24. E.P. Meijering, *Een eeuw denken over christelijk geloven*, 125-130.

25. 'Nieuwe vragen na vijftien jaren', in: *VWI*, 511; dit overzichtsartikel dateert uit Van Rulers sterfjaar 1970.

26. *VWI*, 511.

de soort ambivalentie Van Rulers verhouding tot grote delen van de hervormde midden-orthodoxie heeft gestempeld. Hij moet zich er nooit volledig thuisgevoeld hebben.

4. VAN RULER EN DE CONFESSEIONELEN

Dat laatste ligt intussen anders als het gaat om Van Rulers relatie tot de confessionelen in de NHK. Te midden van hen moet hij zich wél min of meer thuisgevoeld hebben. Natuurlijk was Van Ruler niet zo-maar één van hen. Daarvoor was zijn theologie te origineel en op allerlei punten ook te eigenzinnig. Niet alleen hijzelf, maar theologen in zijn tijd waren sowieso eenzaam, klaagt hij als hij nog eens terug-blijkt op de radiogesprekken met Kuitert, Haarsma en Velema – ge-sprekken waar hij een gunstige uitzondering in zag.²⁷ Ook te midden van de confessionelen zal hij zich dus eenzaam gevoeld hebben.²⁸ Hij had ook zo zijn bedenkingen bij de Confessionele Vereniging. In een in 1957 te Leiden gehouden lezing over de koers van de NHK schrijft hij: '[D]e Conf. Ver is vrijwel machteloos en trouwens ook erg onze-ker in haar beoordeling: er lopen veel confessionele lijnen door de huidige koers'.²⁹

Maar de kritiek die men in confessionele kring doorgaans heeft op de koers van de NHK lijkt Van Ruler geheel te delen. In de betreffende lezing noemt Van Ruler in dit verband onder meer het volgende: 'de prediking en het klimaat in de kerk is té profaan en aards: men mist de eeuwigheid in de kerk'. En: 'er is door een en ander te weinig aan-dacht voor het persoonlijk geestelijk leven v.d. enkele mens'. Daarom is het zijns inziens toe te juichen dat er enige organisatie komt, die het verzet stem geeft. Daarbij dacht Van Ruler overigens niet aan een nieuwe modaliteit. Wel loopt er vanuit deze lezing een lijn naar het einde van zijn leven, toen Van Ruler samen met Van Niftrik voorbe-reidingen trof voor het zogeheten *Getuigenis*, dat zich richtte tegen de humanisering en horizontalisering van het Evangelie – een manifest dat vooral in confessionele en hervormd-gereformeerde kring veel weerklank vond.³⁰

27. *In gesprek met VR*, 69.

28. Zie over Van Rulers gevoelsleven verder Dirk van Keulens bijdrage aan deze bundel.

29. 'Doorbraak' (in: Archief Van Ruler; nog niet gepubliceerd; voordracht gehouden voor de Kring der malcontenten in Leiden, 24-10-1957; inventarisnummer I,447).

30. *Het Getuigenis* verscheen als open brief in oktober 1971 – Van Ruler maakte de

Maar Van Rulers betrokkenheid bij de confessionelen gaat nog verder. Hij voelde zichzelf leerling van belangrijke confessionele theologen als Hoedemaker en Haitjema. Ook verwijzingen naar Groen zijn bij Van Ruler doorgaans instemmend. Van Ruler sprak regelmatig voor regionale afdelingen van de Confessionele Vereniging. Bovendien was hij redactielid van het *Hervormd Weekblad "de Gereformeerde Kerk"* dat door de CV werd uitgegeven.³¹ Een interessante vraag in dit verband is of hij ook persoonlijk lid is geweest van de CV. Volgens J. van der Graaf is dat buiten kijf: wie redactielid was van het HW, moest ook wel lid van de vereniging zijn.³² Ook het latere lidmaatschap van het CV-hoofdbestuur van mevrouw Van Ruler kan natuurlijk in deze richting wijzen.

Dit gegeven is daarom wel interessant, omdat het laat zien dat Van Ruler formeel wellicht minder boven de diverse kerkelijke partijen uitstak dan doorgaans gesuggereerd wordt.³³ Hij behoorde, zoal niet formeel dan toch materieel, tot een van de modaliteiten die de NHK bevolkten, namelijk de confessionele. Men kan hem zelfs zien als een uitgesproken representant van deze stroming. De gemeenten die hij diende behoorden ertoe, en zelf ademde hij er van jongs af aan in. Men zou het een rode draad door zijn hele biografie kunnen noemen: van zijn jeugd in Apeldoorn tot en met zijn participatie aan de voorbereiding van het *Getuigenis* kort voor zijn overlijden. Het opvallende is dan dat deze betrokkenheid vanuit de andere modaliteiten zelden of nooit tegen hem uitgespeeld werd. Kennelijk lukte het hem om ondanks zijn modalitaire binding theologisch boven de diverse stromingen uit te stijgen. Dat zal ook te maken hebben met de mate waarin hij al deze modaliteiten aansprak om het beste wat ze te bieden hebben in

publicatie ervan dus niet meer mee; zie voor de tekst Th.C. Vriezen, e.a., *Breuklijnen in kerk en theologie. Hoofdmomenten van het getuigenis*, Kampen 1974, 134-139.

31. J. van der Graaf, *De Nederlandse Hervormde Kerk belijdend onderweg*, 46.

32. Persoonlijke e-mail, d.d. 8-12-2008; G. de Klerk, lange tijd hoofdbestuurslid van de CV, ontkent dit echter (blijkens een reactie op het symposium dat aan deze bundel ten grondslag ligt). Anderen menen dat Van Ruler zich als kerkelijk theoloog nooit zo verregaand zal hebben willen identificeren met één modaliteit, maar harde gegevens ontbreken bij mijn weten.

33. Vgl. bijv. Meijering, *Een eeuw denken over christelijk geloof*, 128: 'Van Ruler wilde bij geen enkele richting worden ingedeeld'; 132: 'Van Ruler wilde zich aan geen enkele kerkelijke richting binden'. Meijering suggereert enig verschil van inzicht tussen Van Ruler en de confessionelen inzake de leertucht (122-124), maar toont dat niet echt aan. Het lijkt erop dat de confessionelen hem wel volgden in het uiteindelijk toch maar niet willen toepassen van (justitiële) leertucht vanwege de vele praktische en principiële problemen die daaraan verbonden waren.

de kerk in te brengen. Zo deed Van Ruler dat ook in de richting van de Gereformeerde Bond – waar hij zich intussen weer kritischer en ambivalent ter toe verhield dan tot de confessionele stroming.

5. VAN RULER EN DE GEREFORMEERDE BOND

Men zou in één zin samengevat kunnen zeggen dat Van Ruler een soort haat-liefde-verhouding tot de Gereformeerde Bond onderhield. Zijn persoonlijke ervaringen, en die stempelen ongetwijfeld ook bij hem zijn visie, waren niet onverdeeld positief. Onlangs vertelde ds. J. Schrijver (Woerden) in een radio-interview hoe Van Ruler tijdens college ooit verhaalde dat hij in 1944 vanuit Hilversum, waar hij predikant was, een ringbeurt verzorgde in het hervormd-gereformeerde Huizen. Na afloop van de dienst werd hem toen de hand geweigerd door de ouderling van dienst, omdat die het oneens was met de preek. Van Ruler ervoer dat als een tuchtmaatregel, en nam het hoog op. In een indringend consistoriegesprek overtuigde hij de kerkenraad, inclusief de betreffende broeder, van diens ongelijk (wat voor iemand met zoveel theologische bagage als Van Ruler had waarschijnlijk niet moeilijk was). Vervolgens dreigde hij de zaak aan te kaarten bij de meerdere vergaderingen van de kerk. Pas toen de man de volgende dag met een pond paling voor zijn deur stond, smekend om van verdere stappen af te zien, liet Van Ruler zich vermurwen...

Wanneer Van Ruler zes jaar later schrijft dat zich in gemeenten in en rond de Gereformeerde Bond allerlei ‘partijfanatisme, kortzichtigheid, cultuurschuwheid en verwringing van de waarheid’ voordoen³⁴, zal hij mogelijk aan deze Huizense ervaring hebben teruggedacht. Maar hij legt helaas niet inhoudelijk uit waar hij bij deze weinig vleiende begrippen aan dacht. Kunnen we dat vanuit zijn oeuvre wellicht wat scherper krijgen? In de eerder aangehaalde lezing die hij in 1957 te Leiden hield, zegt Van Ruler er het volgende over: ‘De Ger. Bond is zeer machtig, althans organisatorisch; theologisch betekent zij niets – geestelijk veel; maar zij is onvruchtbaar door haar star neenzeggen tegen alles’. Het is opvallend hoezeer dit beeld overeenkomt met de indruk die vele buitenstaanders nog altijd van de Bond hebben (waarbij men de Bond overigens weleens wat meer macht en invloed toedicht dan deze feitelijk heeft).

34. ‘De bevinding. Proeve van een theologische benadering’, in: *TW3*, 44.

*Op de kansel bij het huwelijk van Anneke van Ruler (4 oktober 1960)
(foto: archief familie Van Ruler)*

Kennelijk is Van Rulers visie op de Bond door de jaren heen niet structureel gewijzigd, want in het eveneens al eerdergenoemde overzicht over vijftien jaar theologie (1955-1970) schrijft hij dat 'als de Gereformeerde Bond een wat wijzer koers voer' deze de richting waarin de kerk zich ontwikkelt in belangrijke mate zou kunnen bepalen. Met die wijzere koers bedoelt Van Ruler ongetwijfeld: minder nee-zeggend en meer constructief meedenkend. Letterlijk schrijft hij zelfs, dat de Bond in dat geval een goede kans zou maken om 'de hele kerk eenvoudig over te nemen van de zogenaamde middenorthodoxie, die de zaak innerlijk aan het opgeven is'.³⁵ Er doet zich namelijk alerwegen een geestelijke honger voor onder de mensen. En de kerk is geroepen om daarop in te gaan, niet door actuele, politiek gerichte prediking, maar door het geven van brood voor het hart met het oog op de eeuwigheid.³⁶ Kortom, Van Ruler zou graag gezien hebben dat de Bond zich minder zou isoleren van het grotere geheel.

Over het theologisch gehalte van de Bond was Van Ruler intussen ronduit negatief. Dat hing ongetwijfeld samen met het gegeven dat de Bond zo sterk gericht is op de bewaring van het bestaande erfgoed, dat nieuwe theologische gezichtspunten er per definitie wantrouwend bejegend worden.³⁷ Van Ruler zelf had natuurlijk nogal wat van zulke nieuwe theologische gezichtspunten aangedragen. Maar het interessante is dat dat bij hem eerder de vorm aannam van een bepaalde uiterste toespitsing van het gereformeerd belijden dan van kritiek daarop. Kritiek op de belijdenis treft men bij Van Ruler immers zelden of nooit aan. Integendeel, hij genoot er juist van elementen uit de belijdenis die massaal onder vuur lagen (zoals de dubbele predestinatieleer) krachtig te verdedigen. Het kan dus wel: creatief en innovatief theologisch bezig zijn zonder weg te groeien van het kerkelijk belijden. Door dat te laten zien, heeft Van Ruler er zelf ongetwijfeld aan bijgedragen dat de weerstand tegen goede tijdbetrokken theologie in de Bond geleidelijk is afgenomen. Wanneer ze maar een herkenbare bijbels-theologische achtergrond hebben, bleken nieuwe theologische inzichten wel degelijk op een positieve ontvangst te kunnen rekenen – te denken valt bijvoorbeeld aan het afscheid van het klassieke 'vervangingsdenken' in de theologische bezinning op de betekenis van Israël.

35. *VWI*, 518v.

36. *VWI*, 519.

37. Maar het kan er daarnaast ook puur feitelijk mee samenhangen, dat de GB destijds (in 1957) vrijwel geen gepromoveerde theologen telde (ik ben dr. A. Noordegraaf erkentelijk voor deze aanvulling).

Zeer positief uitte Van Ruler zich weer over het *geestelijke* gehalte van de Bond, met name vanwege zijn bevindelijkheid. Ook daarin stond en staat Van Ruler model voor vele andere hervormden. Van Ruler meende zelfs dat de kerk als geheel deze spiritualiteit slechts tot haar schade zou kunnen negeren. Met name doelde hij dan op de persoonlijke ontmoeting met God en doorleving van het geloof. 'Ik aarzel niet te zeggen, dat onze kerk, menselijkerwijs gesproken, voor een goed deel drijft op deze elementen en ze in de toekomst om haars levens wil niet zal kunnen missen'. Niet dat de bevinding het een en al is, men moet haar zeker niet verabsoluteren, dan wordt zij ziekelijk. Maar '[a]lles in de kerk en alles in de theologie zal een bevindelijke gloed en glans moeten hebben'.³⁸ Want zonder de warmte van een levensechte persoonlijke doorleving van de geheimenissen van het geloof, verzakelijkt en verwatert het kerkelijk leven op den duur. De hoogten en diepten van het bestaan worden in de bevindelijkheid doorleefd met een intensiteit die volgens Van Ruler de in zijn tijd invloedrijke existentialisten deed verbleken tot eenvoudige burgermannetjes...³⁹

In zijn vier opstellen over bevinding heeft Van Ruler deze gedachtingen grondig uitgewerkt. Met name het laatste van die vier artikelen, 'Ultra-gereformeerd en vrijzinnig' heeft velen in de gereformeerde gezindte prikkeld tot een reactie. Van Ruler uit hier scherpe kritiek op tal van ontsporingen in de bevindelijke wereld. Lastig is echter, dat hij niet concreet man en paard noemt. Veel dingen die hij beschrijft, doen meer denken aan de geloofswereld die Jan Siebelink beschrijft in *Knielen op een bed violen* dan aan een doorsnee gereformeerde bondsgemeente. Maar vermoedelijk heeft Van Ruler de zaken met opzet niet te concreet willen benoemen, omdat hij als geen ander wist dat wat zich in openlijke vorm aan de uiterste rechterzijde van het kerkelijk spectrum voordoet, in meer versluierde vorm z'n werk doet in meer gematigde kringen (ja, volgens Van Ruler zelfs in de hele Nederlandse volksziel!).⁴⁰

Van Rulers kritiek was dus scherp: als een volleerd chirurg wist hij precies de lijnen aan te wijzen waarlangs het misging in de bevindelijkheid. De titel van de bundel met reacties vanuit hervormd-gereformeerde zijde (*Op het scherp van de snede*) was dan ook goed geko-

38. TW3, 44.

39. TW3, 98.

40. TW3, 159.

zen.⁴¹ Maar de toon die Van Ruler aansloeg, was er tegelijk één van diepe innerlijke verbondenheid. Daarom kon men het van hem ook hebben. Zijn verbondenheid betrof overigens niet *alleen* de bevindelijke laag in de Bond. Dat zou gemakkelijk wat modieus zijn geweest. Van Ruler wist zich niet minder met de Gereformeerde Bond verwant in het opkomen voor de kernen van het christelijk belijden. Daarin lag immers zoals we zagen het hart van zijn theologisch *Anliegen*.

6. TEN SLOTTE

Qua theologisch formaat stak Van Ruler zonder twijfel ver boven de diverse kerkelijke stromingen uit. Tot zijn blijvende betekenis behoort echter zijn poging om de diverse modaliteiten in de NHK te betrekken op datgene waar het in het kerk-zijn wezenlijk om gaat, en zodoende ook op elkaar. Omgekeerd wilde hij de kerk betrekken op het goede dat de diverse modaliteiten te bieden hadden. Zulke middelpuntzoekende krachten heeft de kerk ook vandaag nodig. Van Ruler lijkt me in dit opzicht vooral daarom nog altijd richtinggevend. Hij wierp de kerk consequent terug op het ene katholieke geloof van de kerk der eeuwen, dat in het christelijk belijden is verwoord en dat het waard is om in kerk en theologie telkens opnieuw geactualiseerd en doordacht te worden.

41. J. van der Graaf e.a., *Op het scherp van de snede. Postuum gesprek met prof. dr. A.A. van Ruler*, Amsterdam 1972.